

Hegel Felsefesinde “Birey” ve “Devlet” Diyalektiği

Dialectic of “Individual” and “State” in Hegel’s Philosophy

Celal Yeşilçayır

Özet

Öteden beri Hegel’in devlet felsefesi ve diyalektik yöntemi ile neyi amaçladığı önemli bir tartışma konusu olagelmıştır. Söz konusu tartışma ve yorumların günümüzde de artarak devam ettiği dikkat çekmektedir. Onun yaşadığı dönemde baş gösteren, bireyi temele alan, sözleşmecî kuramlara karşı duruşu ve yeni bir anlayış geliştirmeye çalışması önemli bir dönüm noktasıdır. Hegel’in bu tutumunu devrindeki siyasi olaylarla ilişkilendiren anlayışlar da mevcuttur. Bununla birlikte onun diyalektik yöntemi, felsefesinin temel karakteri haline getirdiği görülmektedir. O, doğa ile beraber tarih, toplum, düşünce vb. alanların akışını diyalektik ve tın düşüncesi bağlamında açıklamak istemiştir. Onun bu düşünceleri çerçevesinde karşıtların savaşı mı yoksa karşıtların sentezinin mi kast edildiği önemli bir tartışma konusudur.

Abstract

It has always been an important debate on what Hegel aimed at with his philosophy of state and dialectical method. It is noteworthy that the discussions and comments in question continue to increase today. His stance against the contractual theories that emerged in his lifetime, based on the individual, and his efforts to develop a new understanding are an important turning point. Some understandings associate Hegel’s attitude with his time’s political events. However, it is seen that he made the dialectical method the main character of his philosophy. It is related to nature, history, society, thought, etc. He wanted to explain the flow of fields in the context of dialectic and spiritual thought. Within the framework of his thoughts, it is an important debate whether the war of the

✉ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü | celalYESIL@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3132-920X

Bununla birlikte Hegel'in birey ile devlet ilişkisini de diyalektik yöntemle göre ele aldığı görülmektedir. Bu çerçevede onun parça-bütün ilişkisinde bütünüün önemli olduğunu öne sürerek, birey-devlet ilişkisinde de devleti temele aldığı ortaya çıkmaktadır. Gerçeğin bütüne ait olduğunu savunan Hegel için parçanın anlamı ancak bütün içindeki yerine bakılarak anlaşılmaktadır. Buna göre parçanın/bireyin tek başına bir anlamının olması mümkün değildir. Parça ancak bütünüün verdiği anlamı taşıyabilmektedir. Onun bu düşünceleri söz konusu liberal ve sözleşmecî kuramlara karşı ciddi bir karşı duruş sergilemektedir. Aynı zamanda devletin nesnel ve gerçek ahlaklılık olduğu yönündeki fikirleri bu minvalde önem kazanmaktadır.

Diğer taraftan Hegel'in özelin ve genelin faydası ile vatanseverlik hakkında ileri sürdüğü fikirlerin birey-devlet ilişkisi ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bireylerin devletin bir üyesi ve yurttaşı sayılabilmelerinin yolu devlete katılmaktan geçmektedir. Bu dönüşüm diyalektiğin bir gereğidir. Bununla birlikte birey-devlet diyalektiği bağlamında tinin dönüşümünün bir özgürlük arayışı olduğu anlaşılmaktadır. Şu halde öznel ve soyut bir özgürlük tasavvurundan nesnel ve gerçek bir özgürlüğe yükselebilmek için bireyin

opposites or the synthesis of the opposites is meant. However, it is seen that Hegel also deals with the relationship between the individual and the state according to the dialectical method.

In this framework, it is revealed that he puts the whole in the part-whole relationship as important and bases the state on the individual-state relationship. For Hegel, who argues that the truth belongs to the whole, the meaning of the part can only be understood by looking at its place in the whole. Accordingly, it is not possible for the piece/individual to have a meaning on its own. The part can only convey the meaning given by the whole. These thoughts of his show a serious opposition to the liberal and contractual theories in question. At the same time, the idea that the state is objective and real morality gains importance in this context.

On the other hand, it is understood that Hegel's ideas about the benefit of the private and the general and patriotism are related to the relationship between the individual and the state. The way for individuals to be considered a member and citizen of the state is through participation in the state. This transformation is a requirement of dialectics. However, in the context of the individual-state dialectic, it is under-

devlete katılması elzemdir. Başka bir ifadeyle soyut haldeki bir özgürlük fikrinin, somut ve genel geçer bir forma dönüşmesi mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bireyin var olabilmesi ve gayelerini gerçekleştirebilmesi adına devletin mutlak varlığına katılması gerekmektedir. Öznel bireyin devletin nesnel yapısına katılması ile birlikte ahlaklı, özgür bir yurttaş olması sağlanmış olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hegel, diyalektik, birey, devlet, özgürlük, yurttaşlık

stood that the transformation of the spirit is a search for freedom. Therefore, it is essential for the individual to join the state in order to rise from a subjective and abstract conception of freedom to an objective and real freedom. In other words, it is possible for an abstract idea of freedom to transform into a concrete and universal form. Therefore, in order for the individual to exist and realize his goals, he must participate in the absolute existence of the state. With the participation of the subjective individual in the objective structure of the state, it will be ensured that he becomes a moral and free citizen.

Keywords: Hegel, dialectic, individual, state, freedom, citizenship

Giriş

Aydınlanma döneminde Kant, eleştirel felsefe yöntemiyle önemli eklektik düşünceler geliştirmiştir. Böylelikle Kıta Avrupa'sında felsefenin zirve yaptığı ve Kant'ın düşüncelerinin sarsılmaz bir mahiyette olduğuna yönelik bir kanaat oluşmaya başlamıştır. Ancak Kant'tan sonra Hegel'in ileri sürdüğü düşünceler bir taraftan *Alman İdealizmini* daha ileriye taşıırken bir taraftan da liberal, sözleşmeci, kozmopolitist fikirlere yönelik kökten itirazlar içeriyordu. Buna göre ilk bakışta Hegel, Antikçağ'da temelleri atılmış olan *diyalektik* anlayışı daha ileri bir aşamaya taşımış ve felsefesinin temel yöntemi haline getirmiştir. Aynı zamanda o diyalektikle ilişkili olarak oluş halindeki *tin* (Geist) fikrini ileri sürerek doğa, tarih, toplum, düşünce gibi unsurları bu minvalde açıklamaya çalışmıştır. Diğer taraftan Hegel'in siyaset ve hukuk felsefesi bağlamında ileri sürdüğü fikirlerin Kant ve Yeniçağ geleneğinden önemli ölçüde farklılaştığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte onun, yalnızca kendi çağında değil, genel anlamda felsefe tarihinde özgünlük arz eden, önemli fikirler ileri sürdüğü anlaşılmaktadır.

Elinizdeki çalışmada Hegel'in siyaset ve hukuk felsefesi çerçevesinde ileri sürdüğü birey-devlet ilişkisi ele alınmaktadır. Bu minvalde onun diyalektik düşüncüyü birey ve devlet ilişkisine nasıl uyguladığının aydınlatılması amaçlanmaktadır. Onun birey ve devlet diyalektiği fikrinin aydınlatılması çerçevesinde öncelikle *diyalektik* ve *tin* anlayışının neliği serimlenecektir. İkinci aşamada ise onun kendi çağında popüler hale gelen liberal ve sözleşmeci kuramlara karşı yönelttiği eleştirilere yer verilecektir. Aynı zamanda birey-devlet ilişkisini anlamak bakımından önem arz eden parça-bütün ilişkisi konusu tahlil edilerek, Hegel'in kendinden önce ortaya çıkmış fikirlerden yaptığı çıkarımlar belirlenecektir. Söz konusu hazırlık aşamalarından sonra Hegel'in birey-devlet diyalektiğinin analizine geçilecektir. Bu problemin analizi çerçevesinde ahlak, hukuk, mülkiyet, vatanseverlik, özgürlük ve yurttaşlık konularına yer verilecektir. Çalışmamızda felsefi metin analizi yöntemi tercih edilmektedir. Bu çerçevede Hegel'in *Tinin Görüngübilimi/Phaenomenologie des Geistes* adlı eserinin özgün

hali ve çevirisi incelenmiştir. Özgün adı *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse* olan eserin *Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri* adlı Cenap Karakaya’nın çevirisi ile *Ana Hatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim* adlı Aziz Yardımlı’nın çevirisi incelenmiştir. Aynı zamanda Hegel’in *Tarih Felsefesi* adlı eseri incelenmiştir. Bunlarla birlikte Nejat Bozkurt’un Hegel’den alıntı pasajları çevirdiği *G. W. F. Hegel Eserlerinden Seçmeler* adlı çalışması incelenmiştir. Söz konusu temel eserlerin yanında konumuzla ilgili ikincil literatürden yararlanılmıştır.

Çalışmamızın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Hegel’in siyaset ve hukuk felsefesi için önemli olan yönetim biçimi, kuvvetler ayrımı, din ve ekonomi anlayışı konumuzla doğrudan ilişkili olmadığı için çalışma içinde ele alınmamıştır. Araştırma konumuzun Hegel’in diyalektik anlayışı ile onun siyaset ve hukuk felsefesi adına katkı yapması hedeflenmektedir. Bu çerçevede kronolojik olarak çalışmamıza diyalektik ve tin konusu ile başlanacaktır, sonrasında ise birey-devlet diyalektiği meselesi analiz edilecektir.

Diyalektik ve Hegel’in Tini (Geist)

Antikçağ’da Herakleitos evrendeki oluşumu karşıtların mücadelesi ve birleşmesi minvalinde açıklamak istemiştir. Kendi ifadesiyle: “Her şey karşıtlara göre oluşur ve bütün her şey tıpkı ırmağın “akış düzeni”ndeki {dikê} gibi akar; her şey tamamına erer ve Kosmos bir olur” (Herakleitos 2016, s.53). Bununla birlikte “karşıtların birleşmesi” anlayışı, sonraları düşünce tarihinde birçok filozof tarafından ele alınıp tartışılmıştır. Sokrates’in geliştirdiği karşılıklı konuşma ve soru-cevap yöntemi de diyalektik anlayışın gelişmesi bakımından önemli bir kilometre taşıdır (Aydın 2008, s.2). Diğer taraftan doğunun entelektüel dünyasında ise “Her şey zıddıyla kaimdir” anlayışı gelişmiştir. Semiha Ayverdi “Dünyânın kıvâmı için menfi kuvvetler de bir zarûretten başka nedir?” (Ayverdi 2005, s.83) ifadesi ile var olan her şeyin zıtlıkların birleşmesi suretiyle oluştuğunu ifade etmektedir. Görüleceği üzere diyalektik anlayışın karşıtların mücadelesi ve birbirini etkilemesi gibi bir anlama geldiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda

bu “düşüncenin karşıtlarının”, birbirini olumsuzlama ya da yok etmesinden ziyade, bir araya gelerek, yeni bir terkip/sentez oluşturması anlamında da ele alınmaktadır. Çünkü diyalektiğin doğa, toplum, tarih vb. mecralardaki işleyişinde farklılıkların olabilmesi kaçınılmazdır.

Diyalektik yöntemin önemli temsilcilerinden Georg Wilhelm Friedrich Hegel, (1770-1831) doğada, tarihte, toplumda ve düşüncede karşıtların oluşumu/dönüşümü üzerinde durmaktadır. O *Wissenschaft der Logik* (Mantık Bilimi) adlı eserinde diyalektiği “hareket ettiren ruhtur, bütün doğal ve düşünsel yaşam etkinliklerinin baş ilkesidir” (Hegel 1993, s.52) şeklinde tanımlamaktadır. Aynı zamanda diyalektiği karşıtların birliği, olumsuzda olumluyu görebilme sanatı olarak ifade etmektedir (Hegel 2014, s.39, 40). Bununla birlikte onun felsefesini temel olarak diyalektik yöntem üzerine kurguladığını iddia edebiliriz. Öyle ki o, felsefi düşünmenin aslında bir çeşit diyalektik düşünmek olduğunu ileri sürmektedir (Coşkun 2021, s.161). Hegel’e göre hayatın akışında belirleyici olan diyalektik ilke, karşıtlıkların etkileşimi ve birliği biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Göçmen 2015, s.168-169). Hegel bu düşüncesini *Phaenomenologie des Geistes* (Tinini Görüngübilimi) adlı eserinde “unendliche Einheit der Unterschiede” (Hegel 1807, s.51). (ayrımaların sonsuz birliği) şeklinde ifade etmektedir. Buna göre doğa, toplum ya da düşüncedeki zıtlıklar, karşılıklı etkileşime geçerek değişip yeni bir oluşuma dönüşmektedirler. Yaygın olarak ifade edildiği gibi iki farklı tez (tez ve antitez) birleşerek yeni bir sentez meydana getirmektedirler. Hegel’in aynı eserinden “Einheit der Einzelheit und Allgemeinheit” (Hegel 1807, s.185) (bireysellik ve genelliğin birliği) prensibini örnek olarak göstermek mümkündür. Öznellik ve nesnellik temel karşıtlıklar olsalar da, bir arada yer alırlar. Buna göre felsefi anlamda diyalektiği çokluktaki birliği anlama yöntemi olarak tanımlamak mümkündür (Göçmen 2015, s.171). Diğer taraftan doğadaki diyalektik ile yaşamın diğer alanlarındaki diyalektik akışın aynı şey olmadığı anlaşılmalıdır. Doğadaki diyalektik süreçte içsel, düzenli ve döngüsel (mevsimlerde olduğu gibi) bir akış hâkim iken, tarih ve toplumda döngüsel olmayan, bilinç ve iradeye bağlı bir ilerleme

söz konusudur (Orkunoğlu, 2022). Dolayısıyla doğadaki diyalektik ile tarih ve felsefedeki diyalektik anlayışının aynı şeyler olmadığını altını çizmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte Hegel’in diyalektik ile ilişkilendirdiği önemli bir kavram ise *tindir*.

Hegel doğa, tarih, toplum, düşünce vb. alanlardaki diyalektiğin oluşumunu *tin/ruh* (Geist) kavramı bağlamında açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle evrende tarihsel anlamda sürekli olarak devinimi sağlayan evrensel ve mutlak bir *tin* mevcuttur. Buna göre diyalektiğin söz konusu çatışmalı yapısı *tinin* cevhersel/özel gücüne dayanmaktadır. Hegel’e göre *tin* içinde var olduğu durumun eskiyen yapısını mütemediyen değiştirmek isteyen bir oluş halidir. Böylelikle sürekli olarak kendi öz dönüşümünü gerçekleştirme çabası içindedir (Hegel 1986, s.26). O bu dönüşümü tomurcuğun çiçeğe, çiçeğin de meyveye dönüşmesi biçiminde örneklendirmektedir (Hegel 1986, s.22). Yalnızca doğada değil, yaşamın bütün alanlarında *tinin* diyalektik olarak dönüşümü gerçekleşmektedir. Doğada olduğu gibi tarih, toplum, düşünce vb. alanların da *tinin* kendisini açılmaya ve dönüştürmesi kaçınılmaz bir durumdur. Nejat Bozkurt’un ifadesiyle “Bir çağın ruhu (tez), kendi antitezini üretir ve ikisinin çatışması yeni bir sentez yaratır” (Bozkurt 2014, s.279). Bununla birlikte Hegel düşüncesinde *tinin* evren ve tarihteki devininin nihai gayesinin özgürlük olduğu anlaşılmaktadır. O *Tarih Felsefesi* adlı eserinde *tinin* asıl doğasının özgürlük bilinci olduğunu ifade etmektedir (Hegel 2006, s.21). Aynı zamanda *Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri*’nde dünyanın asıl ereğinin gerçekleşmiş özgürlük olduğunu vurgulamaktadır (Hegel 2015, s.140). Görebildiğimiz kadarıyla Hegel felsefesinde doğanın ve tarihin belli bir ereğe yönelik akışı/yönelimi söz konusudur. Elinizdeki çalışmanın amacı onun diyalektik düşüncesini birey ve devlet ilişkisi bağlamında ele alıp tartışmaktır. Bu tartışmaya geçmeden önce Hegel’in yaşadığı dönemde düşünce atmosferine kısa bir yolculuk yapmamız yerinde bir tutum olacaktır. Özellikle Yeniçağ’da yaygınlaşan liberalizm ve sözleşmecî anlayışlar, Hegel’in düşüncelerinin oluşumunda önemli bir çıkış noktası olmuştur.

Liberalizm, Sözleşmecî Kuramlar ve Hegel

Hegel'in devlet ve hukuk felsefesini daha yakından tanıyabilmek için onun döneminde yaygın olan düşünce iklimine bakmak önem arz etmektedir. Ortaçağ'da hâkim olan teokratik devlet anlayışının Rönesans ve Yeniçağ ile çözülmeye başlamasıyla birlikte siyaset felsefesinde yeni anlayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Thomas Hobbes tarafından ileri sürülen liberal ve sözleşmecî fikirler John Locke tarafından yeniden yorumlanmıştır (Kılıç 2015, s.105). Rousseau devleti birleşmiş iradelere dayandıran sözleşmecî ve cumhuriyetçi anlayışı ile seleflerinin fikirlerini geliştirmiştir. Kant'ın cumhuriyet ve ebedi barış ile ilişkilendirdiği sözleşmecî kuramı söz konusu geleneğe önemli bir katkı sağlamıştır (Çilingir 2020, s.29). Görüleceği üzere sözleşmecî kuramların gelişim süreci ile liberal/bireycî fikirlerin gelişimi paralellik arz etmektedir. Kant'ın barış düşüncesi ve milletler birliği teorisi, Hegel'in düşünceleri için önemli bir çıkış noktasıdır. Bununla birlikte o, Yeniçağ'da ortaya çıkmış olan sözleşmecî anlayışlara karşı eleştiriler yöneltmiştir.

Ona göre sözleşmecî kuramları savunan filozofların başvurdukları *doğal durum* kavramı gerçeklikten uzak bir soyutlamaya dayalıdır. Sözleşmecî kuramcılar toplumu ve devleti oluşturan organik süreçlerden ziyade kendi amaçları doğrultusunda bir varsayımdan hareket etmektedirler (Albayrak 2022, s. 26-27). Görebildiğimiz kadarıyla Hegel *doğal durum* ve *sözleşme* gibi kavramları somutluktan uzak, fantastik ve kurgusal bulmaktadır. O bunun yerine devletin ortaya çıkışındaki doğal ve somut olana dikkat çekmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte sözleşme yapmak, mülkiyet konularında gerekli bir enstrümandır ancak devletin varlığını sözleşme konusu yapmak doğru bir tutum değildir. Şu halde devletin varlığı ve hakları bir araya gelen tarafların keyfî iradelerine bırakılamayacak derecede ciddi bir husustur (Hegel 2015, s.101-109). Çünkü devlet *tarihsel tinin* oluşumunun evrensel bir sonucu olarak ortaya çıkmış kendinde varlıktır.

Hegel'in söz konusu geleneğe yönelik eleştirileri mezkûr hususlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda devleti bireylerin oluşturduğu bir yapı olarak gören liberal anlayışlara karşı ciddi bir tavır takınmıştır. O *Hukuk Felse-*

fesinin Temel Prensipleri’nde devleti anlama çabası çerçevesinde bilimsel bir yöntem benimsediğini ifade etmektedir. Buna göre devletin özünde kendisi için ve kendinde bir varlık olarak anlaşılması önem arz etmektedir (Hegel 2015, s.36). Şu halde devlet, insanların birlikte, uzlaşarak kendi oluşturdukları bir kurum olmaktan ziyade tarihsel süreçte oluşmuş organik bir yapıdır. Diğer bir ifadeyle devlet, bireylerin vereceği kararların çok öncesinde ve çok üzerindedir. Bununla birlikte o kendi çağında popüler hale gelen *sivil toplum* (Bürgergesellschaft) kavramının devlet ile karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü sivil toplumda ihtiyaç tatmini, karşıtlık ve karmaşıklıklar mevcuttur. Dolayısıyla sivil toplum fiziksel ve ahlaksal anlamda bozulmaya/yozlaşmaya müsait bir yapıya sahiptir (Hegel 2015, s.191). Hegel aynı zamanda devletin temelinde bireyin olduğunu savunan liberal fikirleri de eleştirmektedir. Ona göre Rousseau ve Fichte gibi filozoflar devleti bireysel iradenin neticesinde sözleşme ile ortaya çıkmış bağlı bir varlık olarak tanımlayarak hataya düşmüşlerdir. Bununla birlikte devleti liberal/bireysel ve sözleşme ile açıklamaya çalışan soyut kuramların zulüm ve dehşetle sonuçlandığı yadsınamaz bir gerçektir (Hegel 2015, s.236, 237). Bu bağlamda onun hedefinde, selefleri olan sözleşmecî kuramlar, Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant’ın olduğu anlaşılmaktadır.

Kanaatimize göre Hegel’in düşüncesi devletin temelinde bireylerin iradelerinin birleşmesini gören liberal anlayışlardan farklı bir yöne doğru evrilmektedir. Onun devlet anlayışının, yukarıda ele aldığımız, *diyalektik ve tin* çerçevesinde düşünülmesi gerekmektedir. Buna göre devletin mevcudiyetinin diyalektik olarak evrensel ve tarihsel süreç içinde oluştuğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Tarihsel tinin neticesi/sonucu olarak devlet, kendisi için ve kendinde bir varlık olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devlet düşüncesi kendinde, dolaysız olarak kendi hukuku olan bir varoluşu içermektedir. Başka bir ifadeyle devlet mutlak güç olarak evrensel bir idedir. Böylelikle devlet; birey, aile, sivil toplum gibi iç unsurların ötesinde bir dış zorunluluk ve en yüksek merci olarak tarihsel tinin ürünüdür (Hegel 2015, s.241, 242). Bu noktada Hegel’in söz konusu sözleşmecî kuramları reddetmesine karşın Aristoteles ve Montesquieu (Hegel 2015, s.242) gibi düşü-

nürlerin devlet anlayışlarına yakın olduğu görülmektedir. Devletin alttan/tabandan bireyler vasıtasıyla oluştuğunu savunan anlayışların aksine Hegel'in düşüncesi daha ziyade devlet merkezlidir. Devleti yöneten monark, seçimle değil, tarihsel süreçte ortaya çıkmıştır (Hegel 2015, s.273,276). Onun devlet ve birey diyalektiğini anlamak bakımından öncelikle parça-bütün ilişkisini irdelemek gerekmektedir. Parça ve bütün ilişkisi, tikel¹ ve tümel arasındaki bağıntının nasıl kurulması gerektiği hususunda önemli bir yol gösterici olacaktır.

Parça-Bütün İlişkisi

Düşünce tarihi incelendiğinde filozofların parça-bütün, tikel-tümel, birey-toplum/devlet konularında önemli fikirler ileri sürdükleri anlaşılmaktadır. Antikçağ'ın ve felsefe tarihinin önemli filozoflarından Platon, devletin tek tek insanların toplamından daha fazla bir şey olarak, bütünü/tümeli önceleyen bir anlayış sergilemiştir. Ona göre “toplum bir tek insandan daha büyük bir şeydir” (Platon 2012, s.54). Şu halde devlet, bireylerin bir araya gelip kurduğu bir birlik olmayıp doğal bir organizmadır (Rui 2005, s.251). Platon'un bütünü temele alan anlayışı sonraki dönemlerde etkili olacaktır. Benzer biçimde onun öğrencisi Aristoteles'e göre de “bütün, parçadan önce gelmelidir” (Aristoteles 2005, s.10). Aynı zamanda o “Devletin hem doğal hem de bireyden önce olduğu apaçıktır” (Aristoteles 2005, s.10) görüşünü savunmaktadır. Onun bütünü parçaya göre öncelemesi felsefesinin diğer alanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi o *Fizik* adlı eserinde şu ifadeye yer vermektedir: “[T]ümel olanlardan, tekil olanlara gitmek gerekiyor, çünkü duyum açısından “bütün” daha bilinen bir şey, tümel de bir “bütün”; nitekim tümel pek çok nesneyi parça olarak kapsar” (Aristoteles 2001, s.9). Aristoteles'in söz konusu düşünceleri mantık ile ilgili çalışmalarında da karşımıza çıkmaktadır. Şu halde onun bütünden parçaya doğru ilerleyen mantık yönteminde tümel/bütün her şeyin başlangıç noktasıdır (Topdemir 2011, s.106).

1 Çalışmamızda “tikel” ifadesi, tümelin karşıtı olarak, tek olan anlamında kullanılmaktadır.

Yeniçağ döneminin önde gelen filozoflarından Montesquieu ise cumhuriyet ve istibdat yönetimlerine karşın anayasal monarşinin mükemmel bir yönetim olduğunu savunmaktadır. Çünkü böylesi bir yapıda devletin bütünlüğü ve yapısı korunmuş olacaktır (Montesquieu 2019, s.72). Böylelikle Montesquieu’nun Platon ve Aristoteles ile benzer biçimde bireye/yurttaşına göre devletin bütünlüğünü önceleyen bir anlayışı benimsediği anlaşılmaktadır. Hegel’e göre “Montesquieu, ünlü eseri *De L’Esprit des Lois*’da, kanunların-özellikle şahıs haklarıyla ilgili kanunların-devletin spesifik karakterine bağımlılığını görmüş ve etraflı bir şekilde incelemiştir. Montesquieu, aynı zamanda parçanın ancak bütünlükle ilişkisi içinde ele alınıp incelenebileceği fikrini, bu felsefi fikri de kavramıştır” (Hegel 2015, s.242). Bireyci ve sözleşmecî kuramlara karşı ciddi bir karşı çıkış sergileyen Hegel’in Montesquieu’nun düşüncelerini önemseydiği görülmektedir. Kanaatimize göre Montesquieu’nun önerdiği kanun devleti ve anayasal monarşi anlayışının yanında parçanın bütünlükle kurduğu rabıta onun düşüncelerine çok yakındır. Görebildiğimiz kadarıyla Hegel parçanın/bireyin ancak bütün/devlet ile ilişkisi bağlamında bir anlam ifade ettiğini ileri sürmektedir.

Gerçek Bütündür

Hegel’in niçin bütünü parçaya göre öncelediği, tikel-tümel ilişkisinde niçin tümeli öncelediği ve birey-devlet ilişkisinde niçin devleti öncelediği önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da ele almaya çalıştığımız gibi Hegel, devletin bireylerin reyleri ile oluşmuş bir yapı olmadığını savunmaktadır. Devlet tarihsel tinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış evrensel ve mutlak bir yapıdır. Buna göre devletin oluşumu birey, yurttaş, aile, sivil toplum vb. yapılardan çok öncedir (Hegel 2013, s.219). Şu halde söz konusu yapılar, varoluşlarını ancak devletin varlığından alabilirler. Buna göre devlet içindeki yapılar devletin bizatihi kendisine bağlıdır ve hatta bağımlıdırlar. Hegel’in söz konusu düşüncelerinin temelinde, yukarıda yer verdiğimiz, *diyalektik* ve *tinin* yer aldığını ifade etmemiz gerekmektedir. Öyle ki evrensel düzlemdeki diyalektik oluşumda tinin kendisini bütünlüğe dönük bir faaliyet içinde olduğu yadsınamaz

bir gerçektir. Buna göre o bütünlüğün tinin diyalektik süreçteki temel gayesi olduğuna işaret etmektedir. Böylelikle Hegel, tikel-tümel ilişkisi bağlamında asıl gerçekliğin bütünde olduğu görüşündedir. Kendi ifadesiyle: “Gerçek bütündür” (Hegel 1986, s.31).² Bu ifade aynı zamanda onun *Tinin Görüngübilimi* adlı eserinin temel mottosu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla parça-bütün ilişkisi bağlamında Hegel’in bütünü merkeze alıp parçayı gerçek olarak nitelendirdiği bütüne göre konumlandığı anlaşılmalıdır. Bununla birlikte onun ahlak, hukuk, özel çıkar, vatanseverlik konularındaki fikirleri birey-devlet ilişkisi bağlamında önem arz etmektedir.

Ahlak, Hukuk ve Devlet

Hegel kendinde/kendisi için bir yapı olarak tanımladığı devleti aynı zamanda nesnellik ve gerçekliğinin bütünü olarak görmektedir. Çünkü devlet, içindeki bütün unsurların sonucu değil başlangıcı/temeli olduğundan *nesnel tindir* (Hegel 2015, s.235-236). Bu çerçevede o devleti nesnel ahlak ilkesinin gerçekleştiği merci olarak tanımlamaktadır: “Devlet, objektif ahlak İdesi’nin fiil halindeki realitesidir- kendi kendisine açıkça görünen, kendi kendisini bilen ve düşünen ve bildiğini, bildiği için, yapan cevhersel irade olarak ahlâkî espri’dir[tin]” (Hegel 2015, s.235). Dolayısıyla Hegel’e göre nesnel ahlak, ancak devletin yapısında kazanılabilecek bir durumdur. Parça-bütün ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde öznel/kişisel ahlak, ancak nesnel ahlaka göre bir anlam kazanabilir. Buna göre nesnel ahlaklılığın ifadesi devletin bütüncül yapısıdır. Hyppolite’nin ifadesiyle “[Y]alnızca hayatını, mal ve mülkünü devletin birliğine feda edebilecek kabiliyette olan bir soylular sınıfı, mutlak ahlakilik mertebesine yükselir” (Hyppolite, 2015, s.13, 14). Hegel’e göre “bu sınıf sisteminde, objektif ahlaki ruh hali, doğruluk ve meslek haysiyetidir” (Hegel 2015, s.204). Şu halde bütünün yapısı içinde bireyin doğru eylemleri belirlenmektedir. Bununla birlikte Hegel ahlak ve hukuk arasında bir ilişki kurarak pozitif hukukun nesnel ahlaklılığın gerçekleşmiş biçimi olduğunu ifade etmektedir (Hegel 2015,

² Gerçek bütündür ifadesinin Almanca özgün hali “Das Wahre ist das Ganze” şeklindedir.

s.68). Buna göre ahlak ve hukuk ancak devletin kanunu formuna dönüşerek genel geçerlik/nesnellik kazanabilirler. Dolayısıyla devleti ahlak ve hukukun nesnellik kazandığı biçim olarak tanımlamak yerinde bir tutumdur (Hegel 2015, s.31,36).

Hukuk felsefesi bağlamında Hegel’in pozitif hukuka muhalif olan anlayışlara da eleştirel yaklaştığı dikkat çekmektedir. Ona göre insanı insan yapan etnik kökeni değil, insan olmasıdır. Lakin kozmopolitizm adına devletin varlığına karşı gelmek *tarihsel tine* aykırı bir tutum olacaktır. Hukuka meşruiyet ve mevcudiyet kazandıran belli bir kültür içindeki karşılıklı bağımlılıklardır. Dolayısıyla hukukta örf ve adetlerin (Sittlichkeit) sentezlenmesi oldukça önemlidir. Aynı zamanda bir milletin tarihsel karakteri ile evrensel prensiplerin hukukta birleşmesi gerekmektedir (Hegel 2015, s.205-207). Parça ve bütün ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde bireyler, haklarını ancak devletin pozitif hukuku/genel mevzuat içinde elde etmektedirler (Hegel 2015, s.42). Hegel’e göre *tin*in tarih içindeki dönüşümü nedeniyle hal ve şartlar devamlı değişmektedir. Dolayısıyla herhangi bir unsuru mutlaklaştırmak doğru bir tutum olmayacaktır (Hegel 2015, s.44). Böylelikle bireysel ve soyut tasavvura bağlı iradeden, herkes için geçerli somut bir hukukun oluşumu sağlanmış olacaktır (Hegel 2015, s.73). Hegel’in parça-bütün ve öznellik-nesnellik minvalinde ileri sürdüğü görüşler menfaat ve mülkiyet konusunda da karşımıza çıkmaktadır.

Özel Çıkar ve Genel Çıkar

Bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bütünün içindeki döngüde eşitlik prensibi önem arz etmektedir. Yaşamak için gerekli olan temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalan bireyin başkalarına ihtiyacı olduğu aşikârdır (Hegel 2015, s.196). Ortak gayeler insanları ortak ve sistemli üretim tarzlarına yöneltmiştir. Şu halde kişinin kazancı adil olarak ortak üretim sistemi tarafından ölçeklendirilir. Böylece birey ihtiyaçlarını kontrol eder ve gerektiğinde sınırlandırır (Hegel 2015, s.204). Hegel’in ifadesiyle “sübjektif tamah, diyalektik bir hareketle, özel ile evrensel arasında mediasyona dönüşür, böylece herkes kendisi için, üretir ve yararlanır,

aynı zamanda başkaları için kazanmış, üretmiş ve yararlanmış olur” (Hegel 2015, s.199-200). Böylelikle özel çıkarın ve mülkiyetin sağlanması genellikle içinde bir anlam kazanmaktadır. Bireyin zaman içinde oluşmuş genel sisteme hakkaniyetli biçimde katılması suretiyle kendi mülkiyetini oluşturması mümkündür.

Hegel düşüncesinde devletin hem özel hem de genel menfaatin bir araya geldiği, sentezlendiği bir yapı (Hegel 2015, s.283) olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre insanın kendini güvence altına almasının ve gayelerini gerçekleştirmesinin yolu devletin nesnellğine katılmaktan geçmektedir. Çünkü karşılıklı haklar ve sorumluluklar ancak devletin nesnellği sayesinde sağlanabilir (Hegel 2015, s.242). Bununla birlikte bireylerin birbirlerine karşı olan hak ve sorumluluklarının sağlanması, bireylerin tekeline bırakılmayacak kadar önemli bir husustur. Dolayısıyla hak ve sorumlulukların nesnel anlamda hayata geçmesinde devletin yasaları vazgeçilmez derecede önemlidir. Aynı zamanda özel yarar ile genel yarar arasında bir uyumun inşası gerekmektedir. Böylece diyalektik bir anlayışla hem bireysel haklar hem de devletin bütünlüğü korunmuş olacaktır (Hegel 2015, s.245). Onun bu düşünceleri vatanseverlik minvalinde ileri sürdüğü fikirlerle de yakından ilgilidir.

Vatanseverlik

Yukarıda Hegel’in insanı etnisite bağlamında değil, bizatihi insan olması bağlamında tanımladığına değindik. Onun söz konusu anlayışına ters düşmeyecek şekilde bir vatanseverlik (Patriotismus) anlayışından söz ettiği dikkat çekmektedir. Onun vatanseverlik düşüncesi, bireylerin devlete katılımı ile yakından ilgilidir. Hegel’e göre özel ve genel mülkiyet arasındaki uyum, devletin bütünlüğünün korunması açısından çok önemlidir. Kendi ifadesiyle “Vatanseverlik duygusu, özel muhtevasını devlet organizmasının çeşitli veçhelerinden [organlarından] alır. Bu organizma, İde’nin, bütün farklı veçheleri ve bunların objektif realitesi içinde gelişmiş halidir” (Hegel 2015, s.247). Şu halde bireylerin özel haklarının/menfaatlerinin gerçekleştiği yer olduğundan devleti kendi özleri olarak görmesi gerek-

mektedir. İşte vatanseverliğin temelinde bireylerin devleti kendi özü olarak görmesi yatmaktadır.

Vatanseverlik düşüncesi bağlamında Hegel, devletin varlığı ve bağımsızlığı adına üyelerinin fedakârlık yapmalarını vazife olarak addetmektedir. Aynı zamanda devletin bütünlüğü adına yurttaşların kişisel çıkarlardan fedakârlık yapmaları gerekebilir (Hegel 2015, s.308, 309). Bununla birlikte vatanseverliğin, bireylerin ülkeyi korumayı düşünürken aslında kendilerini ve mülkiyetlerini korudukları bir bilinç durumu olduğu anlaşılmaktadır (Hegel 2015, s.280). Aynı zamanda Hegel’in vatanseverlik fikri, soyut ya da kökene dayalı anlayışın ötesinde parça-bütün ilişkisine dayanmaktadır. Şu halde parça-bütün ilişkisi çerçevesinde parçanın varlığının ve anlamının bütüne bağlı olduğu belirgin biçimde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Hegel’in birey ve devlet arasındaki diyalektiğe dikkat çekerek, bireylerin devlete katılımının önemi ortaya çıkmaktadır.

Birey-Devlet Diyalektiği

Hegel’de gerçekten var olanın birey olduğu savına karşı bütünün/devletin gerçekliğinin benimsendiği ortaya çıkmaktadır. Ona göre yığının bir araya gelerek devlete karar verdiği yönündeki fikirlerin tarihsel bir gerçekliği yoktur. Esas/cevher olan şeyler yaygın kanaate bakılarak belirlenmeyip, tarihsel süreçte kendiliğinden oluşurlar. Şu halde devlet tarihsel süreçte organik bir bütün olarak doğmuştur ve bir milletin kendilik bilincine kök salmıştır (Hegel 2015, s.266). Hyppolite’e göre Hegel’in devleti bireyler tarafından kurulmuş bir yapı olmadığı için “devletin bireyle ilişkisi büsbütün başka türdür” (Hyppolite 2015, s.21). Bu noktada Hegel’in birey ile devlet arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğü ve diyalektik yöntemin bu ilişki-deki yerinin nasıl olduğu ile ilgili sorular karşımıza çıkmaktadır. O, bireyi devlete göre önceleyenlerin fikirlerini “ağaçlara bakmaktan ormanı görmeme” (Hegel 2015, s.28) durumu olarak nitelendirmektedir. Bu metafor ile Hegel, devletin, ihtiva ettiği unsurlarına göre asli unsur olduğunu kast etmektedir. Bu bağlamda kolektif ve birlik içinde yaşamak insanın yeryüzündeki gerçek gayesi ve kaderidir (Hegel 2015, s.236). Dahası o devlet ile

kiyaslandığında bireyin varlığını ikinci plana atmaktadır: “Devletin eylemi, dahası, öylesine güçlüdür ki, eğer *bireysel* eylem ona karşı olsaydı, ve, ya doğrudan doğruya ve açıkça suç olsaydı, ya da başka biri için duyulan sevgi yüzünden evrenseli onun hakkı ve eylemdeki payı için aldatmak isteseydi, böyle bir eylem bütünüyle boşa çıkar ve kaçınılmaz olarak ortadan kaldırılırdı” (Hegel 1986, s.261).

Görebildiğimiz kadarıyla Hegel düşüncesinde devlet, *tarihsel tinin* evrensel bir görünümüdür/sonucudur. Gerçek anlamda özgürlük, devlete ve onun işleyişine katılarak mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte onun birey-devlet diyalektiğini anlamak bakımından şu ifadeleri önemlidir: “Şu halde, bireyler, kendi gayelerine, ancak bilgilerini, iradelerini ve eylemlerini evrensel bir tarzda belirledikleri ve kendilerini bu bütünü meydana getiren zincirin halkaları haline getirdikleri ölçüde ulaşabilirler” (Hegel 2015, s.192). Dolayısıyla bireyin kendini gerçekleştirebilmesi devletin kurumsallığı ve işlevselliğine katılmaktan geçmektedir. Hegel, felsefesinin diğer alanları ile uyumlu bir biçimde, birey ve devlet arasındaki ilişkiyi de diyalektik yöntemiyle ele almaktadır. Yukarıda da ele almaya çalıştığımız gibi parça-bütün ilişkisi minvalinde parçanın anlamı ancak bütüne bakarak anlaşılacaktır. Şu halde bireyin kendi öznel/soyut ahlaklılık, mülkiyet, özgürlük vb. gibi unsurları devletin mutlak varoluşu ile ilişkilendirmesi ve uyumlu hale getirmesi elzemdir.

Hegel’de birey-devlet diyalektiğinde bireyin gerçek ve nesnel bir ide olabilmesi bakımından devlete katılımı temel bir zorunluluk olarak belirlemektedir. Bunun sağlanması bakımından insanın aklını içine gömülü olduğu öznellikten kurtararak nesnel geçerliği olan mevcudiyetle buluşması/sentezlenmesi gerekmektedir (Hegel 2015, s.193). Ancak bireyin keyfi eğilimlere karşı dış mevcudiyeti/devleti tanınması ve devletle hemhal olabilmesi kolay bir mücadele değildir. Bu sürecin başlarında bireyin zorluklar yaşaması normaldir ancak devlete katılmakla birlikte kendisini gerçekleştirmiş olacaktır. Tarihsel tinin evrensel varoluşuna katılan öznel irade dönüştürerek bütün içinde anlamlı bir parça haline gelecektir. Böylelikle birey, soyut ve öznel bir varlık olmaktan çıkarak nesnel devlet organizmasına

katılabilecektir. Devlet organizmasına katılan bireyin varlığı ve hakları güvence altına girecektir (Hegel 2015, s.205). Diğer bir ifadeyle bireyin belli bir mücadele vererek kendi öznelliğinden, devletin nesnelliğine yükselmesi mümkündür. Görüleceği üzere Hegel düşüncesinde birey-devlet diyalektiği öznellik-nesnellik minvalinde cereyan etmektedir. Hegel bağlamında düşünüldüğünde birey-devlet diyalektiğinin *birey*, *devlet* ve *yurttaşlık* şeklinde cereyan ettiğini iddia etmemiz mümkündür. Başka bir ifadeyle devlet ile bütünleşen birey, yurttaş (Bürger) statüsüne yükselmiş olacaktır. Dolayısıyla birey-devlet diyalektiğinin yurttaşı doğurduğu anlaşılmaktadır.

Diyalektik ve Yurttaşlık

Yukarıdaki pasajlardan anlaşılacağı üzere yurttaşlık birey-devlet diyalektiğinin neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Ancak söz konusu ilişki çok kolay bir biçimde gerçekleşmemektedir. Çünkü öznel irade, hukuk, mülkiyet vb. hususlardan, genel ve nesnel irade olan devlete katılmak çetin bir mücadele içine girebilmektedir. Müge Tepeyurt’un ifadesiyle:

Devlet-birey arasındaki ilişki gerilimli, çelişkili ve aynı zamanda olumsuzlayıcı nitelikte bir ilişkidir. Birey tüm öznel farklılıklarından ve unsurlarından arınmış olarak bu kimliği elde ettiği için en başta kendisinin bir olumsuzlamasını yapar. Olumsuzlayıcı ya da öznel olanın aşılarak ortadan kaldırılması yoluyla bir evrensel ile özel olanın birliğine ulaşma çabası nihai sonuçtur (Tepeyurt 2017, s.103).

Hegel’e göre bireyin olumsuzluk olarak görebileceği devletin nesnel tinine katılım uzun erimde olumlu bir birliğe dönüşecektir. Böylelikle bireyin, devletle diyalektik mücadelesi ile yurttaşlık sentezi oluşacaktır: “Yurttaşlık, devlet-birey arasındaki karşılıklı tanınma ilişkisinden doğmuş bir statüdür” (Tepeyurt 2017, s.103). Şu halde yurttaşlık kimliği insan olmanın ve toplum içinde yaşamanın zaruri bir neticesi olarak meydana gelmektedir (Tepeyurt 2017, s.103). Çünkü bir parça/birey durumunda yalnız başına bir anlam taşımayan kişinin anlamı bütüne katılmakla sağlanmış olacaktır.

Hegel’in liberalizm ve sözleşmecî anlayışları eleştirisinde de anlaşılacağı üzere birey kendinde bir amaç olmayıp, ancak devlete katılması sure-

tiyle bir anlam kazanabilmektedir. Aynı zamanda bireylerin çıkar, mülkiyet ve özgürlükleri yalnız başına bir anlam taşımamaktadır. Bu unsurlar ancak bireyin devletle kurduğu ilişki çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Hegel'in "gerçek bütündür" anlayışının yansıması olarak bireylerin devletin üyesi yurttaşlara dönüşmesinin temel bir gereklilik olduğu anlaşılmaktadır. Onun "Gerçek olan evrensel [bütün] ve öznel İstencin birliğidir" (Hegel 2006, s.36) düşüncesi bu dönüşümün kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yurttaşlık statüsüne yükselme sürecinde hem bütünü/devletin hem de bireyin birlikte irade göstermesinin elzem olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bireyin (parça) rolü ancak devlete (bütün) katılması suretiyle anlamlı hale gelebilecektir. Diğer bir ifadeyle birey ancak devlete katılarak kendini gerçekleştirip, belli bir anlam kazanabilmektedir. Birey ve devlet diyalektiğinin neticesinde ortaya çıkan yurttaşlık statüsünün yanında Hegel'in üzerinde durduğu diğer bir husus özgürlüktür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hegel düşüncesinde özgürlük, *tinin* nihai arayışlarından biridir. Bu arayışın birey-devlet diyalektiğinde görmezden gelinmesi mümkün değildir. Bireyin devlete dâhili ile birlikte öznel özgürlüğün nesnel iradeye teslimi/erimesi gerçekleşmiş bulunmaktadır. Hegel bu durumu *Tarih Felsefesi*'nde "Birey Özgürlüğünü onda bulur ve yaşar" (Hegel 2006, s.36) şeklinde ifade etmektedir. Çünkü devlet evrensel *tinin* dünya sahnesindeki nesnel görünümüdür ve özgürlüğün nesnellik kazanabileceği yerdir (Hegel 2006, s.36). Dolayısıyla yurttaşlık statüsünün elde edilmesini aynı zamanda nesnel özgürlüğün gerçekleşmesi olarak yorumlamamız mümkündür. Bu noktada Hegel'in özgürlük anlayışına ayrı bir başlık açmamız yerinde olacaktır.

Diyalektik ve Özgürlük

Hegel hiçbir şey tarafından belirlenmeme durumunu "negatif özgürlük" olarak tanımlamaktadır. Bu durum genel belirlenimleri reddeder ve bir boşluğun özgürlüğü olarak ifade edilebilir. Böylesi bir özgürlük belirlenimleri göz ardı eden soyut bir tasavvurdur (Hegel 2015, s.50). Dolayısıyla bireyin bir ide olarak var olabilmek için sahip olduğunu zannettiği

özgürlük tasavvurunu kendisinden dışarıya taşıması gerekmektedir (Hegel 2015, s.76). Çünkü irade bireyin yaşadığı hayatın koşullarını tanımakla kazanılabilecek bir yetidir. Kendi ifadesiyle “[İ]rade, determinasyondan önce olup bitmiş ve evrensel bir şey değildir, çünkü bilakis irade, bu oto-determinasyon faaliyetinden önce, bu kendi kendisine dönüş’ten önce irade değildir; o, ancak bu faaliyetiyle irade olur (Hegel 2015, s.52). Dolayısıyla soyut bir tasavvur olan negatif özgürlüğün diyalektik bir dönüşümle pozitif özgürlüğe evrilmesi gerekmektedir. Şu halde öznel iradenin kendisiyle çatışan dış dünyayı ve bunun belirlenimlerini fark etmesi ve özgürlüğünü nesnel iradeye taşıması önemlidir (Hegel 2015, s.53). Ancak herhangi bir irade belirlenimleri fark edip kendisine dışardan bakmadıkça gerçek anlamda özgürlüğe kavuşamayacaktır.

Hegel’e göre kişi kendi bedeninin içinde yaşamaktadır ancak birey olarak dünyada diğer insanlarla birlikte yaşamaktadır (Hegel 2015, s.80). Şu halde kişinin kendi dışındaki kişi ve koşulları yadsıyarak, yalnızca kendi özgürlük tasavvuru ile yaşaması mümkün değildir. Dolayısıyla kişinin kendi tasavvuru olan soyut irade ile içinde yaşadığı dünya arasında çatışmacı bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte gerçek anlamda özgürlüğün oluşabilmesinde bireyin kendisini bir üst irade ile dengeye dönüştürmesi gerekmektedir. Hegel’e göre “özgürlük İdesi’nin ancak devletin realitesi içinde hakikî varlığına kavuşabileceğinin kabul edilmesi gerekir” (Hegel 2015, s.80). O bu durumu *Tarih Felsefesinde* şöyle ifade eder: “Devlet Özgürlüğün, e.d. saltık son Ereğin olgusallaşmasıdır, ve kendi uğruna varolur; ve yine anlaşılmalıdır ki, insan taşıdığı tüm değeri, tüm tinsel edimselliği yalnızca Devlet yoluyla taşır” (Hegel 2006, s.36). Dolayısıyla yurttaşlık durumuna paralel olarak Hegel’de gerçek anlamda özgürlük, birey-devlet diyalektiğinde gerçekleşen bir oluşumdur. Buna göre birey nesnel ahlaklılıkta olduğu gibi nesnel özgürlüğü de ancak devlete katılarak yaşayabilecektir. Buna göre bireyin gerçek anlamda özgürlüğü elde etmesi devletin mevcudiyeti ile uyumlu bir bütün olarak gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç Yerine

Hegel felsefesinde birey-devlet diyalektiğini incelediğimiz bu çalışmanın son bölümünde ana metin içinde yer vermediğimiz bazı hususlara değinmemiz yerinde olacaktır. Öncelikle Yeniçağ felsefesi ve *Alman İdealizmi* geleneği içinde Hegel’in paradigmatik bir dönüşüm gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda onun felsefesinin “devrimci” mahiyette olduğuna yönelik nitelendirmeler yer almaktadır. Bu çerçevede o yaşadığı çağda revaçta olan bireyci, liberal, sözleşmecî anlayışlara karşı çıkararak devletin/bütünün yapısına dikkat çekmeye çalışmıştır. Öyle ki Hegel, devletin varlığını yalnızca bireylerin özgür iradeleri ile oluşturdukları yönündeki savların gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedir. Bunun yerine aslî yapının bütün/devlet olduğunu ve parçanın/bireyin ancak bütüne katılarak bir anlam ifade edebileceğini savunduğu anlaşılmaktadır. Onun bu düşüncelerinin oluşumunda o sıralar Avrupa’daki yayılmacı politikaların etkili olup olmadığı sorusu ayrı bir tartışma konusu olarak kalmaktadır. Hegel’in felsefeyi dönüştürme çabaları sadece söz konusu düşünceleri ile sınırlı değildir.

Araştırmamızdan da anlaşılacağı üzere Hegel, doğa, tarih, toplum ve düşüncedeki oluşumu *tinin diyalektik* dönüşümü ile açıklamaktadır. Diyalektik akış nedeniyle doğa, tarih, toplum ve düşünce gibi varlık boyutlarının sürekli olarak değişim/dönüşüm içinde olması kaçınılmazdır. Onun bu düşünceleri “evrim” fikrini akıllara getirmektedir. Bu bağlamda o dönüşümün yalnızca tabiatda değil, toplumda da kaçınılmaz olduğunu ileri sürmekteydi. Dolayısıyla Hegel felsefesinin devrimci yönünün yanında evrimci bir özelliğinin de olduğunu iddia edebiliriz. Buna göre onun diyalektiği temel bir yöntem haline getirerek, felsefeyi bilime yaklaştırma çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hegelci diyalektiği geliştiren Karl Marx’ın bilimsel sosyalizmin kurucu olduğu bilinmektedir. Sosyalizm fikrinin özellikle XX. yüzyıldaki dünya siyasetindeki etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Diğer taraftan ise liberal demokrasinin yükselişe geçmiş olmasının Hegel’in siyaset felsefesinin aksine bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu gelişmeleri farklı açılardan yorumlamak

mümkündür. Onun diyalektik felsefesi bağlamında düşünüldüğünde *tinin* dönüşümünün kaçınılmaz olarak yeni oluşumlara gebe olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

Son tahlilde Hegel’in birey-devlet diyalektiği bağlamında karşımıza çıkan bazı tartışmalı hususların altını çizmeye çalışalım. Belirtildiği üzere o nesnel ahlaklılığın ancak devletin yapısına katılarak sağlanabileceğini ileri sürüyordu. Bu çerçevede “Devletin uygulayacağı olası haksız tutumların da nesnel ahlaklılık kategorisine girip giremeyeceği” sorusu akıllara gelmektedir. Aynı zamanda Hegel devleti merkeze almakla birlikte, gerçek anlamda özgürlüğün de bireysel iradenin nesnel, devlet iradesine katılmasına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Şüphesiz bu düşünce devleti her şeyin merkezinde gören ve bireyi ikinci plana atan anlayışlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Lakin felsefi eleştirelilik gereği Hegel’e “Birey kendi iradesini devletin iradesi içinde eriterek ne ölçüde özgür olabilir?” diye bir soru yöneltmek mümkündür.

Kaynakça

- Albayrak, Ö. B. (2022). Hegel’in Toplum Sözleşmesi Teorileri Eleştirisi. *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi*, (19), 20-40.
- Aristoteles (2001). *Fizik* (S. Babür, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2005). *Politika* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, H. (2008). Sokrates’in Felsefesi Işığında Sokratik Yönteme Analitik Bir Yaklaşım. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1-7.
- Ayverdi, S. (2005). *Ateş Ağacı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bozkurt, N. (2014). *G. W. F. Hegel, Eserlerinden Seçmeler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Coşkun, S. (2021). Anlama ve Açıklama Yöntemi Olarak Diyalektik: Hegel ve Marx. *Flsf Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 155-175.
- Çilingir, L. (2020). Kant’ta Siyasetin Ahlakileştirilmesi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (14), 28-47.
- Göçmen, D. (2015). *Modern Felsefe*. İstanbul: Vivo Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (1807). *Phaenomenologie des Geistes* (Özgün Metin), Erişim: <http://public-library.uk/ebooks/05/51.pdf>.

- Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin Görüngübilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1993). *Wissenschaft der Logik* (Mantık Bilimi), Werke in zwanzig Bänden, c.5 içinde, yay. Eva Moldenhauer ve Karl Markus Michel, Frankfurt a. M.: Suhrkamp, Akt. Göçmen, D. (2015). Modern Felsefe, İstanbul: Vivo Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2006). *Tarih Felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2013). *Ana Hatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2014). *Mantık Bilimi (BÜYÜK MANTIK)* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2015). *Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri* (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Herakleitos. (2016). *Fragmanlar* (E. Yıldız & G. Şar, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hyppolite, J. (2015). Sunuş, G. W. F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri* (C. Karakaya, Çev.) (ss. 7-23). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Kılıç, Y. (2015). Hobbes, Locke ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi. *Te-maşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (2), 97-117.
- Montesquieu. (2019). *Kanunların Ruhu Üzerine* (B. Günen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Orkunoğlu, Y. (2022). Yener Orkunoğlu ile Hegel Üzerine (Röportaj). *Eleştirel Kültür*, Erişim: <https://www.ekdergi.com/yener-orkunoglu-ile-hegel-uzerine/>.
- Platon. (2012). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ruhi, M. E. (2005). Platon'un Devletin Kökenine İlişkin Görüşü ve Yansımaları, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Fakültesi Dergisi*, (9), 241-278.
- Tepeyurt, M. (2017). Hegel Felsefesinde Tikelden Evrensel: Yurttaşlık ve Adalet. *ViraVerita E-Dergi*, (6), 101-112.
- Topdemir, H. G. (2011). Bilimsel Yöntemin Tarihsel Gelişimi: Antikçağ, *Bilim ve Teknik*, (523), 104-106.